

IZ PROGRAMA SKJ

OSNOVNI NOSIOCI SOCIJALISTIČKOG DRUŠTVENOG RAZVITKA

Aprila 1958.

... U uslovima izgradnje socijalističkih društvenih odnosa, kada vlast već pripada radnom narodu osnovni nosioci socijalističkog razvitka u društvenoj osnovi jesu:

proizvođač koji proizvodi društvenim sredstvima, za proizvodnju, koji svojim radom i društveno-ekonomskim interesom, zasnovanom na tome radu, neizbežno postaje glavno uporište socijalizma; koji je usled svoje materijalne povezanosti s preduzećem najviše zainteresovan za njegov maksimalan uspeh, za njegovo dobro poslovanje i za njegov stalni tehnički napredak; koji je usled svoje zavisnosti od opšteg materijalnog stanja društvene zajednice u kojoj živi suštinski zainteresovan za razvijanje proizvodnih snaga, za povećanje produktivnosti rada i time za povećanje, materijalnog bogatstva, kao i za jedinstveno i planско usklađivanje odnosa, u raspodeli; koji, kako u proizvodnji tako i u potrošnji, u svome radu i životu na sopstvenom iskustvu ispituje sve rezultate opšte ekonomske, socijalne i druge politike društvenih organa, pa je zato elementarno zainteresovan za socijalističku, demokratsku kontrolu nad radom državnog i privrednog upravnog aparata i za suzbijanje birokratizma;

radni kolektiv, koji je, kao nosilac privređivanja, zainteresovan za usklađivanje individualnih i kolektivnih interesa u preduzeću, za stalno povećavanje individualne i kolektivne produktivnosti rada, jer upravo to omogućuje porast individualnog životnog standarda, kao i dalje tehničko napredovanje preduzeća; koji je iz tih istih razloga zainteresovan za kooperaciju među preduzećima i za *privredno udruživanje* u interesu maksimalnog iskorišćavanja sopstvenih proizvodnih i drugih ekonomskih mogućnosti, kao i mogućnosti društvene zajednice; koji udruživanje te vrste pretvara ne samo u organe i sredstvo pojedinačnih radnih kolektiva u njihovim naporima za stvaranje najpovoljnijih uslova rada i privređivanja, već i u instrument društvene zajednice za demokratsku centralizaciju određenih društvenih ekonomskih funkcija i za usmeravanje određenih ekonomskih aktivnosti radnih kolektiva;

komuna, osnovna političko-teritorijalna i društveno-ekonomska samoupravna zajednica radnih ljudi, koja — kao praktički, nosilac i organizator napora na unapređivanju opšteg društvenog standarda i na zadovoljavanju socijalnih potreba radnog stanovništva — postaje ujedno i osnovni faktor usklađivanja individualnih i kolektivnih interesa; koja usled svoje materijalne zavisnosti od prihoda stanovništva mora biti zainteresovana kako za podizanje produktivnosti rada, tako i za dalje razvijanje proizvodnih snaga; u kojoj se proizvođač javlja uje-

dno i kao potrošač i kao korisnik socijalnih, kulturnih, zdravstvenih i drugih ustanova, a time postaje zainteresovan i za opšti razvitak proizvodnih snaga i društvenog standarda; u kojoj radni čovek dobiva uvid u funkcije društvene zajednice na području usklađivanja individualnih i kolektivnih interesa i sam se prestaje osećati kao najamni radnik države, dok komuna na taj način — i uporedo sa slabljenjem klasnih razlika i antagonizama — sve više prerasta u osnovnu ćeliju društvene zajednice, kao zajednice proizvođača, i sama postaje osnovna zajednica proizvođača;

socijalističke društvene organizacije, političke, socijalno-ekonomske, kulturne i druge, koje se organizuju na području određenih interesa socijalističkog građanina; koje, kao takve, s jedne strane zadovoljavaju najrazličitije potrebe građana, a s druge strane postaju i instrument društvene zajednice kao celine, njenih najnaprednijih socijalističkih snaga u sprovođenju dosledne socijalističke politike, u socijalističkom društvenom vaspitanju masa i u njihovom kulturnom uzdizanju, kao i u usmeravanju svesnih napora celog naroda na rešavajuće socijalističke zadatke; koje svim tim — što se pogotovu odnosi na organizacije kao što su Savez komunista, Socijalistički savez radnog naroda, sindikata itd. — vrše ulogu nosioca socijalističke misli i njenog stalnog daljeg razvitka, bez čega nema ni socijalističke prakse.

Ako svi ti faktori deluju slobodno u okviru zajedničkih interesa, onda će i *država*, kao njihov zajednički instrument, biti značajan faktor napretka socijalizma. I obrnuto, ako preterana koncentracija vlasti u rukama državnog aparata i etastički birokratizam ukoče ili otežaju akciju osnovnih faktora socijalističkog razvitka, onda država postaje samostalna ekonomska snaga, a birokratizam počinje gušiti inicijativu osnovnih socijalističkih činilaca i postajati izvor izopačavanja socijalističkih društvenih odnosa. Drugim rečima, takav politički sistem počinje kočiti normalan socijalistički napredak. Stoga se u položaju i odnosima proizvođača, radnog kolektiva i komune, kao osnovnih društvenih činilaca, odražava karakter društveno-ekonomskih odnosa uopšte i razvijenost socijalističkog sistema posebno.

SLOBODNA ZAJEDNICA PROIZVOĐAČA

Socijalistička država, prema tome, po svojim oblicima organski izrasta iz potreba tih socijalističkih faktora, to jest ona mora biti tako organizovana da, prvo, omogućuje njihovu slobodnu akciju u okviru opšteg društvenog plana i jedinstvenog sistema i, drugo, da obezbeđuje postepeno prerastanje celog društva — kroz takvu slobodnu akciju osnovnih socijalističkih faktora — u socijalističku zajednicu proizvođača. Zajednica proizvođača nije nikakav naziv za određenu organizacionu formu ili za teritorijalno-političku zajednicu ljudi. Ona označava takve društveno-ekonomske odnose u kojima nestaju klasni antagonizmi, kao i suprotnosti između grada i sela, između fizičkog i umnog rada, između organizatora proizvodnje i praktičnih izvršilaca, između upravljanja i izvršavanja. U takvim odnosima društvo sve više postaje organizacija ravnopravnih radnih ljudi, u kojoj, u krajnjoj liniji, svaki od njih — bilo u proizvodnoj organizaciji ili izvan nje — ima svoje mesto kao aktivan činilac u borbi za dalji razvitak proizvodnih snaga i za podmirenje životnih potreba čoveka. Tu se gubi razlika između neposrednog proizvođača i radnog čoveka izvan neposrednog materijalnog proizvodnog procesa, a čitava društvena zajednica postaje zajednica proizvo-

dača. Taj proces društvenih preobražaja biće osnovna karakteristika društvenog razvitka cele epohe socijalizma ka punom ostvarenju osnovnih društvenih i ekonomskih ciljeva radnih ljudi — ka komunizmu. . .

SOCIJALISTIČKA DEMOKRATIJA KAO NEPOSREDNA DEMOKRATIJA

Savez komunista Jugoslavije smatra neodrživom dogmom i proglašavanje apsolutnog monopola komunističke partije u političkoj vlasti kao univerzalnog i „večitog“ principa diktature proletarijata i socijalističke izgradnje.

U jeku revolucionarne borbe za vlast i njeno učvršćenje rukovođeća uloga komunističke partije u radničkom pokretu može prolazno dobiti i dobija karakter maksimalne koncentracije vlasti u rukama partije radi uspostavljanja nove vlasti i stvaranja osnovnih političkih uslova za izgradnju socijalizma. Ali, vlast partije ne može zameniti svu onu inicijativu masa i sva ona raznovrsna društvena kretanja kroz koja dolazi do izražaja stvaralačka aktivnost novog društva. Zato se zadatak dalje demokratizacije revolucionarnog sistema vlasti i neposrednog oslanjanja vodećih socijalističkih snaga na aktivnost masa postavlja kao jedan od prvih zadataka posle pobeđe revolucije. U Jugoslaviji se taj proces odvijao aktiviziranjem masa — sa raznim idejnim i političkim shvatanjima, ali vezanih za ideju socijalizma — kroz Narodni front i Socijalistički savez radnog naroda. U drugim zemljama se to može izraziti u drugim oblicima, kao što su savezi i koalicije s drugim socijalističkim i progresivnim pokretima, sa seljačkim partijama ili slično.

U svemu tome je najvažnija činjenica da radnička klasa ne može postati gospodar svoje sopstvene sudbine, a time i glavna pokretačka snaga društvenog napretka, ako ne obezbedi svoju neposrednu kontrolu nad upravljanjem proizvodnjom i raspodelom. Nju u toj funkciji ne može zameniti nikakav režim državne kontrole nad privatnim sopstvenikom, nikakav državni aparat i nikakav državni direktor. Dalji razvika postojjećih formi demokratije ka oblicima koji su organski deo novih socijalističkih ekonomskih odnosa jeste neophodan uslov i sastavni deo socijalističkog napretka.

Pred komuniste se, dakle, ne postavlja problem: višepartiski ili jednopartijski sistem; i jedan i drugi mogu biti realnost određenog perioda socijalističkog razvitka u raznim zemljama. Pred njih se postavlja problem: kakve nove oblike demokratije treba da donese socijalistički razvika, kakve nove oblike traže oni društveni odnosi koji se zasnivaju na društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju? Kada je reč o višepartiskom ili jednopartiskom sistemu kao početnim formama socijalističke demokratije, ne sme se zaboraviti činjenica da socijalistička demokratija ne isključuje, već pretpostavlja raznovrsnost i različitost konkretnih oblika demokratizma u raznim zemljama, i u istoj zemlji u raznim fazama razvoja socijalizma...

JUGOSLOVENSKI SOCIJALISTIČKI PATRIOTIZAM

Zajednički interes se već ispoljio i sve se više ispoljava u opštoj društvenoj i kulturnoj svesti radnih masa. Na toj osnovi se razvija socijalistička jugoslovenska svest, jugoslovenski socijalistički patriotizam, koji nije suprotnost već nužna internacionalistička dopuna demokrat-

ske nacionalne svesti, u uslovima socijalističke zajednice naroda. Nije tu reč o stvaranju neke nove „jugoslovenske nacije“ umesto postojećih nacija, već o organskom rasteњу i jačanju socijalističke zajednice proizvođača odnosno radnih ljudi svih naroda Jugoslavije, o afirmaciji njihovih zajedničkih interesa na bazi socijalističkih odnosa. Takvo jugoslovenstvo ne samo da ne smeta slobodan razvoj nacionalnih jezika i kultura, već ga ono, naprotiv, pretpostavlja.

U tome smislu socijalističko jugoslovenstvo, kao oblik socijalističkog internacionalizma, i demokratska nacionalna svest, koja je prožeta duhom internacionalizma, nisu odvojene pojave, već dve strane jedin-stvenog procesa. Svako apsolutizovanje jednog ili drugog nužno bi moralo dovesti do skretanja bilo ka reakcionarnom nacionalizmu i šovinizmu, bilo ka isto toliko reakcionarnom velikodržavnom hegemonizmu i negaciji principa samoopredeljenja i ravnopravnosti naroda. . .

UČVRŠĆIVANJE DUHA SOCIJALISTIČKOG INTERNACIONALIZMA

Komunisti Jugoslavije boriće se u svakodnevnoj praksi svim idejnim i političkim sredstvima kako protiv svih izvora i pojava nacionalističkih, šovinističkih i partikularističko-egoističkih tendencija tako i protiv tendencija birokratskog centralizma i velikodržavnog hegemonizma. Oni će se aktivno suprotstavljati svim pokušajima da se materijalne protivrečnosti, koje je socijalistička Jugoslavija nasledila iz prošlosti, iskorišćavaju za raspirivanje nacionalizma, šovinizma i partikularističkog egoizma. Oni će u širokim narodnim masama negovati duh zbliženja, uzajamnog razumevanja i međusobne pomoći među narodima Jugoslavije, ideju bratstva i jedinstva, kao i ideje proleterskog internacionalizma i zbliženja i prijateljstva među narodima uopšte; a suprotstavljajući se svemu što među narodima izaziva mržnju, nacionalne i rasne predrasude ili tendencije ka nacionalnim privilegijama.

Rukovodeći se poznatim lenjinskim načelom, komunisti će u okviru pojedinih narodnih republika pre svega negovati misao jedinstva i bratstva naroda Jugoslavije i socijalističkog internacionalizma, a u centru pre svega budno bdeti nad svim ustavnim, političkim, idejnim i ekonomskim elementima koji obezbeđuju svim narodima federativne socijalističke zajednice ravnopravnost i slobodan razvoj, i suprotstavljati se svakoj tendenciji hegemonizma, koja bi ugrozila jedinstvo naroda Jugoslavije. Komunisti će voditi stalnu idejnu borbu protiv svega što je uskogrudno nacionalističko, kao i protiv onoga što ugrožava nesmetani razvitak svake nacionalnosti. . .

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

.. . Bitne karakteristike razvijanja kulturnih stvaralačkih sposobnosti naroda jesu:

slobodan razvoj nacionalnih kultura na bazi ravnopravnosti i stvaralačke saradnje među njima;

socijalistička demokratizacija školskog sistema i sistema obrazovanja i vaspitanja uopšte, kao i naučnih, umetničkih i svih kulturnih ustanova;

oslobađanje prosvetnog, naučnog, umetničkog i kulturnog života od administrativnog uplitanja organa vlasti, od etatističkih i pragmatističkih koncepcija kulturnog stvaralaštva, izrađivanjem i usavršava-

njem sistema društvenog samoupravljanja u prosvetnim, naučnim i ostalim kulturnim ustanovama i organizacijama;

marksistički kritički stav prema kulturnom stvaralaštvu svih naroda, prema kulturnom nasleđu jugoslovenskih naroda, borba protivu klasnoburžoaskog mistifikovanja kulturne istorije i kulturnih vrednosti, borba protiv neukog, primitivističkog i sektaškog potcenjivanja kulturnog fonda stvorenog u prošlosti, koji socijalističko društvo, kao prirodni i istoriski naslednik pozitivne kulturne baštine prihvata i kultiviše, kao jedan od elemenata za izgradnju besklasne civilizacije. ..

Da bismo izvršili svoju istorisku ulogu u stvaranju socijalističkog društva u našoj zemlji, moramo sve svoje snage posvetiti tome cilju, biti kritični prema sebi i svome delu, biti nepomirljivi neprijatelji svakog dogmatizma i verni revolucionarnom stvaralačkom duhu marksizma. Ništa što je stvoreno ne sme za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudskije!¹

Sedmi kongres SKJ, 22—26, IV 1958, Ljubljana-Beograd, 1958, 286—288; 320—321, 343, 345—346, 366, 399.

¹ Praksa radničkog samoupravljanja bila je prevazišla Program KPJ usvojen na Petom kongresu KPJ. Bio je to treći program SKJ usvojen posle Vukovarskog kongresa, 1920. godine. Nacrt programa dat je na javnu raspravu uoči kongresa. Na nacrtu programa radila je posebna komisija više od godinu dana. Po svom karakteru, Program je bio teorijski dokument, pisan s antidogmatskih i antibirokratskih pozicija. Polazio je od zahteva za samokritičnošću, od nepomirljivosti prema dogmatizmu i od vernosti revolucionarnom stvaralačkom duhu marksizma. Sadržavao je analizu međunarodnog razvitka, poglede jugoslovenskih komunista na savremene procese u svetu, kao i na ekonomske i političke osnove socijalističkog uređenja u Jugoslaviji. U njemu su sumirani stavovi o međunarodnim odnosima i društveno-političkoj i idejnoj ulozi Partije i drugih organizacija u uslovima samoupravljanja.

Pre donošenja novog Programa došlo je do širenja institucionalnih okvira samoupravljanja (samoupravljanje u javnim službama, komunalno uređenje, itd.), ali bez znatnijih promena društveno-političkih odnosa koji bi ompgučili vladajuću poziciju radničke klase u postojećem sistemu. Država je u vreme njegovog donošenja imala odlučujuću ulogu u društveno-ekonomskoj sferi.

Prvi put u komunističkom pokretu Program je u celovitom teorijskom obliku podvrgao bespoštednoj kritici staljinizma, shvatajući ga kao svojevrsnu deformaciju socijalizma, reafirmišući i dalje razvijajući Marksova i Lenjinova shvatanja o državi i diktaturi proletarijata. Program je odredio diktaturu proletarijata kao društvenu suštinu takve vlasti i političkog sistema u kome rukovodeća uloga pripada radničkoj klasi. Napadajući dogmatizam, Program nije štedeo ni socijaldemokratski revizionizam. U Programu je razvijena koncepcija socijalizma kao svetskog procesa suprotno staljinističkom shvatanju koje je socijalizam poistovećivalo sa zemljama u lageru. Odumiranje države posle učvršćenja radničke vlasti u Programu se uzimalo kao pitanje od bitnog značaja za sudbinu socijalizma, s obzirom na opasnosti koje socijalističkom društvu prete od birokratsko-etatiističkih izrođavanja. Istorija socijalističkih država obiluje primerima gde su birokratske diktature odnele prevagu nad radničkom klasom i uspostavile svemoć birokratije. Kao osnovni nosioci socijalističkog društvenog [razvoja u Programu su istaknuti: proizvođač, radni kolektiv, komuna i društveno-političke organizacije. Program je naglasio značaj neprekidne provere idejnog i političkog rada članova SKJ rezultatima društvene prakse.

Proces destalinizacije u SSSR-u, označen XX kongresom KPSS, 1956, na kome je N. S. Hruščov pročitao tajni referat u kojem je osudio Staljina, uticao je na programsko uopštavanje iskustava do kojih je došlo u Jugoslaviji prethodnih godina. Josip Broz Tito je februara 1956. uputio pismo XX kongresu KPSS u kome je izrazio zadovoljstvo „postepenim i neprekidnim poboljšavanjem naših odnosa i da je baš takav postepeni put najzdraviji za uspostavljanje međusobnog čvrstog poverjenja i saradnje...“ E. Kardelj je značaj XX kongresa KPSS 29. februara 1956. sagledavao u tome što su „staljinističke

snage i u Sovjetskom Savezu gurnute u stranu"; video je u njemu „prelom sa politikom koju je vodio Staljin"; Kongres se „jasno deklarirao za mir i za koegzistenciju, pri čemu parola koegzistencije odražava jedan od principa nove sovjetske spoljne politike"; kongres je svojim koncepcijama „stvorio mnogo povoljnije uslove za uspostavljanje kontakta i ravnopravne demokratske saradnje između raznih socijalističkih i progresivnih pokreta u svetu"; po Kardelju, jasna afirmacija principa koje je deklarirao kongres, istovremeno je predstavljala „i zdravu osnovu za demokratsku saradnju i odnose između zemalja na socijalističkom putu, kao i njihovih vodećih socijalističkih snaga, na korist mira, njihove unutrašnje izgradnje i razmene socijalističkih iskustava". Sovjeti su tajni referat Hruščova poverljivo dostavili CK SKJ i on je pročitao na posebnom sastanku ovog tela. Veljko Mićunović navodi u svojoj knjizi „Moskovske godine" (str. 25—26) da je u jugoslovenskom rukovodstvu prevladavao optimizam a nedostajao analitički pristup procesima u SSSR-u. On kaže: „Sada nekim ljudima kod nas izgleda, ni manje ni više, kao da Rusi počinju da idu putem kojega su odavno prokrčili Jugosloveni!" Na rezerve o Hruščovljevom referatu Kardelj je isticao realnost savremenog političkog trenutka u SSSR-u. Prema Kardelju, Hruščov „nije mogao da ide dalje nego što je išao".

Kao antidogmatski dokument Program SKJ je naišao na žestoke napade staljinističkih snaga u svetu. Svedočio je i o činjenici da su snage SKJ mogle sintetizovati iskustvo svog samoupravnog razvitka tek osam godina posle uvođenja samoupravljanja, rešene da to urade bez obzira na odjeke u socijalističkim zemljama i komunističkom pokretu.

Vrednost ovog dokumenta pokazuje i to da su njegovi osnovni stavovi nadživeli vreme, jer svojom antidogmatskom sadržinom i danas predstavljaju inspiraciju za traženje demokratskih i humanističkih rešenja u razvoju socijalizma.

Sedmi kongres SKJ, na kome je donet Program, održan je u Ljubljani od 22—26. aprila 1958, u vreme kada je Savez imao 755.066 članova.